

Тищенко Ольга Ігорівна –
асистентка Національної юридичної академії
України імені Ярослава Мудрого

Актуальні питання процесуального порядку продовження строків тримання під вартою

У статті проаналізовано проблеми, пов'язані з продовженням строку тримання під вартою, зокрема, питання, що торкаються термінів подачі подання до суду, участі обвинуваченого у судовому розгляді при вирішенні питання щодо продовження терміна тримання під вартою.

Конституційні гарантії прав особи на свободу і особисту недоторканність та ефективність кримінального судочинства потребують суворого дотримання встановлених законом строків тримання обвинувачених під вартою та порядку їх продовження, у тому числі – у справах про організовану злочинність. Дана процедура має збалансовано забезпечувати як інтереси досудового слідства, так і права, свободи і законні інтереси особи, яка перебуває під вартою.

Проблеми процесуального порядку продовження строків тримання під вартою на сьогоднішній день недостатньо досліджені у вітчизняній кримінально-процесуальній науці. Окремі аспекти цього питання були предметом розгляду багатьох науковців-процесуалістів [3, с. 1–5]. Беручи до уваги, що тримання під вартою під час досудового розслідування кримінальної справи застосовується до особи, яка відповідно до принципу презумпції невинуватості ще не визнана винною у вчиненні злочину, воно повинно бути якомога коротшим і скасовуватися одразу ж, як тільки в ньому відпадає потреба. Як справедливо зазначив В.Т. Маляренко, кожне продовження строку тримання під вартою повинно бути виваженим і обережним. Повинні бути враховані всі необхідні фактори і обставини, оскільки незаконне тримання під вартою в період досудового слідства – це велика трагедія для неї та її родини [3, с. 184–185].

Згідно з ч.1 ст. 156 КПК України тримання під вартою під час досудового слідства не повинно тривати більше двох місяців. У випадках, коли у цей строк розслідування справи закінчити неможливо, а підстав для скасування чи зміни запобіжного заходу на більш м'який немає, згідно з чинним законодавством двомісячний строк тримання обвинуваченого під вартою може бути продовжений, відповідно, до 4, 9, 18 місяців.

Частина 1 статті 1653 КПК України передбачає, що слідчий за згодою прокурора або прокурор звертається до суду з поданням про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою. Саме таку позицію зайняв Пленум Верховного Суду України, вказавши у п. 19 Постанови від 25 квітня 2003р. № 4 “Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства”, що це подання підлягає розгляду лише за умови, що воно згідно з ч.1 ст. 1653 КПК України погоджене з відповідним прокурором та що строки проведення досудового слідства продовжені відповідно до ст. 120 КПК України [6, с. 9]. Таким чином, згода прокурора є додатковою гарантією дотримання закону і прав громадян при продовженні строків тримання під вартою. У зв'язку з цим критичної оцінки заслуговує позиція В.Н. Авдєєва про те, що відмова прокурора у підтриманні вказаного подання не повинна позбавляти слідчого можливості звернутися до суду за продовженням строку тримання під вартою [7, с.147].

Згідно з ч.1 ст. 1653 КПК у поданні зазначаються причини, у зв'язку з якими необхідно продовжити строк, обставини та факти, що належить дослідити, докази, які підтверджують, що злочин вчинено особою, яка тримається під вартою, і обґрунтування необхідності збереження цього запобіжного заходу. Європейський Суд з прав людини у своїх рішеннях вказує на те, що особа, обвинувачена у правопорушенні, повинна завжди звільнитися до суду, крім випадків, коли держава може пред'явити "відповідні та достатні" підстави у виправданні продовженого тримання під вартою (рішення по справі "Смирнова проти Росії") [8]. Тому органи досудового слідства повинні наводити у поданні підстави, якими обґрунтовується необхідність продовження строку тримання під вартою.

На практиці виникає питання: якщо подання про продовження строків тримання під вартою не відповідає вимогам ч.1 ст. 1653 КПК України (відсутність посилання на обставини і факти, які підлягають дослідженню, мотивування продовження дії цього запобіжного заходу), яке рішення повинен прийняти суд? Так, О. Курило вважає, що у такому випадку суду необхідно залишити подання без задоволення або запропонувати привести його у відповідність із нормами КПК [2, с. 65]. На нашу думку, у такому разі суд повинен відмовляти у продовженні строку тримання під вартою.

Чинним кримінально-процесуальним законодавством України не передбачено обов'язку слідчого чи прокурора, які звертаються з поданням до суду про продовження строку тримання під вартою, ознайомлювати з цим поданням заарештованого чи його захисника. Слід зауважити, що ст. 32 Конституції України закріплює, що кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Європейський Суд з прав людини з цього приводу зазначив, що частина інформації, зібраної в ході слідства, не повинна розкриватися, щоб не дати можливості підозрюваному знищити докази чи підірвати судовий розгляд. Проте Суд констатував, що ця виправдана мета не може досягатися за рахунок суттєвих обмежень права захисту [9, с. 107]. Таким чином, обвинувачений має знати, які підстави покладені органами досудового слідства в обґрунтування подання про продовження строків тримання під вартою. Це буде відповідати принципу забезпечення обвинуваченому права на захист.

За ч. 2 ст. 1653 КПК України подання про продовження строку тримання під вартою повинно бути подане до суду: 1) при продовженні строку тримання під вартою до чотирьох місяців – не пізніше як за п'ять діб до закінчення строку тримання під вартою; 2) при продовженні строку тримання під вартою до дев'яти місяців – не пізніше п'ятнадцяти діб до закінчення строку тримання під вартою; 3) при продовженні строку тримання під вартою до вісімнадцяти місяців – не пізніше двадцяти діб до закінчення строку тримання під вартою; 4) при продовженні строку тримання під вартою для ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи – не пізніше як за п'ять діб до закінчення граничного строку тримання під вартою.

Проте, на практиці іноді подання про продовження строків тримання під вартою надходять до суду з порушенням вказаних строків. У зв'язку з цим виникає питання щодо правових наслідків такого порушення. На думку В. Паневіна, слід звільняти особу з-під варти й обирати до неї інший запобіжний захід [10, с. 6]. С.М. Міщенко, С.А. Солоткий вважають, що у такому разі суд зобов'язаний реагувати окремою постановою [4, с. 48].

Зауважимо, що розробники проекту КПК України (реєстр. № 3456-д) пішли іншим шляхом, передбачивши, що подання про продовження строку нагляду міліції або тримання під вартою має бути подано до відповідного судді за місцем провадження досудового розслідування у строки, які є достатніми для розгляду

цього подання, до закінчення строку нагляду міліції або тримання під вартою. На нашу думку, відсутність в законі конкретного строку для розгляду подання про продовження строку тримання під вартою може призвести до надання слідчим такого подання у надто короткий строк, коли суддя об'єктивно не зможе його розглянути. Але суд, розглядаючи подання про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою, виступає гарантом недопущення незаконного і необґрунтованого обмеження прав і свобод громадян в кримінальному судочинстві. Тому, на нашу думку, недоцільно відмовлятися від встановлених у ч. 2 ст. 1653 КПК строків [1], але необхідно передбачити відповідальність за їх порушення.

Процедура розгляду судом подання про продовження строків тримання під вартою закріплена у ч.3 ст. 1653 КПК. Одержавши подання, суддя вивчає матеріали кримінальної справи, при необхідності опитує обвинуваченого, особу, у провадженні якої перебуває справа, вислуховує думку прокурора, захисника, якщо він з'явився, після чого залежно від наявності до того підстав виносить постанову про продовження строку тримання під вартою за винятком випадку, передбаченого ч. 7 ст. 156 цього Кодексу або відмовляє в його продовженні.

У контексті розглядуваного питання виникає проблема особистої участі обвинуваченого у даному судовому засіданні. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003р. № 4 “Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства” зазначає, що питання про участь обвинуваченого в розгляді зазначеного подання вирішується суддею в кожному конкретному випадку з урахуванням поданих клопотань. Обвинувачений доставляється до суду, наприклад тоді, коли певні обставини можна з'ясувати тільки шляхом його опитування (стан здоров'я, обґрунтованість його заяв про неправильне ведення чи безпідставне затягування розслідування справи, наявність у нього бажання й фінансових можливостей бути звільненим під заставу тощо) (п. 19). На жаль, положення про обов'язкову участь обвинуваченого у даному судовому засіданні перенесено і до проекту КПК України (ч. 4 ст. 139). Проте, така позиція законодавця не відповідає п. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій зазначено, що кожна людина, заарештована або затримана згідно з положеннями пункту 1 (с), має негайно постати перед суддею чи іншою службовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення на початку судового розгляду. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями явки в судові засідання.

Ми пропонуємо передбачити обов'язкову участь обвинуваченого у судовому засіданні при вирішенні питання про продовження строків тримання під вартою, що буде відповідати принципу забезпечення права на захист обвинуваченого. Зрозуміло, що обов'язковість доставки до суду і допиту обвинуваченого може спричинити деякі проблеми, що вимагають свого вирішення. Так, через об'єктивні причини (наприклад, захворювання обвинуваченого) він не завжди може бути доставлений до суду і допитаний суддею. На думку Т.В. Корчевої, у виняткових випадках, враховуючи об'єктивні причини, суддя має право продовжити строк тримання під вартою без допиту обвинуваченого, але на час, протягом якого існують ці об'єктивні обставини – неможливість доставлення до суду. Після того, як доставка буде можлива, суддя, допитавши обвинуваченого, приймає рішення про продовження строку тримання під вартою [11, с. 113]. До речі, КПК РФ закріплює правило, згідно з яким розгляд судом подання про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою в його відсутності не допускається, за винятком випадків знаходження обвинуваченого на стаціонарній судово-психіатричній експертизі та інших обставин, що виключають можливість його доставки до суду, що має підтверджуватися відповідними документами (ч. 13 ст.109) [12, с. 251–252]. До інших обставин, як

роз'яснив Пленум Верховного Суду РФ в ухвалі від 5 березня 2004 р. № 1 “О применении судами норм Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации” у п. 13, може бути віднесено, зокрема, хворобу обвинуваченого, стихійне лихо, погані метеоумови, карантин у місці тримання під вартою. На підтвердження вказаних випадків відповідними документами суду належить розглянути таке подання у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 108 КК РФ. При цьому участь захисника у судовому засіданні є обов'язковою [13, с. 59].

Пленум Верховного Суду України у вищезазначеній постанові звернув увагу судів на обов'язковість дотримання передбаченої ч. 3 ст.1653 КПК України процедури розгляду подання слідчого чи прокурора про продовження строку тримання під вартою. Розглядаючи таке подання, суддя з'ясовує обставини, з якими закон пов'язує можливість обрання цього запобіжного заходу (ст. 148, 150, 155, 1652 КПК), а також умови, за яких продовження строку є можливим (п. 20 ст.156 КПК). Суддя, зокрема, з'ясовує, чи дійсно немає можливості закінчити розслідування справи в раніше визначені строки, або підстав для скасування чи заміни запобіжного заходу на більш м'який, або можливості направити справу до суду в частині доведеного обвинувачення. Європейський Суд з прав людини зазначає, що відповідно до ч. 3 ст. 5 Конвенції державні органи, які вирішують питання про доцільність продовження попереднього ув'язнення особи, повинні оцінити можливість застосування альтернативних запобіжних заходів (справа “Сулаоя проти Естонії”) [6, с. 128].

За результатами розгляду подання суддя виносить постанову про продовження строку тримання під вартою чи про відмову в цьому.

Дана стаття присвячена висвітленню лише окремих проблем процесуального порядку продовження строків тримання під вартою. Безумовно, порушені питання потребують удосконалення на законодавчому рівні й подальшого наукового розгляду.

Список використаних джерел

1. *Кітура А.* Взяття під варту та продовження строків тримання під вартою // Вісн. прокуратури. – 2002. – № 5 (17). – С. 59–61.
2. *Курило О.* Особливості розгляду справ про взяття особи під варту та продовження строків тримання під вартою // Юрид. Україна. – 2005. – № 8. – С. 64–67.
3. *Маляренко В.Т.* Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: Вибрані наукові праці. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 600 с.
4. *Міщенко С.М., Солоткий С.А.* Взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства // Вісн. Верховн. Суду України. – 2003. – № 5 (39). – С. 43–48.
5. *Шпонька В.П., Шил О.Г.* Взяття під варту та продовження строків на стадії досудового розслідування кримінальної справи: проблеми правозастосування // Вісн. Верховного Суду України. – 2004. – № 8 (48). – С. 45–47.
6. *Рішення Європейського Суду з прав людини по справі “Сулаоя проти Естонії”* <<http://www.soe.ru>>.
7. *Авдеев В.Н.* Эффективность правового регулирования сроков содержания под стражей при производстве предварительного расследования: Дисс.... канд. юрид. наук. М., 1997. – 215 с.
8. *Рішення Європейського Суду з прав людини по справі “Смирнова проти Росії”* <<http://www.soe.ru>>.
9. *Бортновська З.* Реалізація права на свободу і особисту недоторканність в українському кримінальному процесі // Право України. – 2003. – № 10. – С. 104–107.
10. *Паневін В.* Хто має право змінити запобіжний захід // Закон і бізнес. – 2003. – № 20. – С. 6.
11. *Корчева Т.В.* Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. – Харків, 2006. – 208 с.

12. *Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации* / Под общ. ред. В.М. Лебедева; Науч. ред. В.П. Божьев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Спарк, 2004. – 1151 с.

13. *Постановление* Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 05 марта 2004г. № 1 “О применении судами норм Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации” // *Законность*. – 2004. – № 5. – С.57–64.

The article is devoted to the problems of prolongation the terms of custody, in particular, the questions concerning the terms of the judicial recourse and the participation of the prisoner at the bar in proceeding in the solution of the question concerning the prolongation the terms of custody.

© О.І. Тищенко, 2007

---

[1] Ч. 8 ст. 109 КПК РФ передбачає, що подання про продовження строку тримання під вартою повинно бути подано до суду не пізніше, ніж за 7 діб до його закінчення.